

דרך לחתות את הגחלים שבתנור בעוד הצלי בתוכו, שלא יקטום את הצלי, וגם אין דרך להוציאו לחוץ, לחתות ולהחזיר — כי קשה לו הרוח], ובין בשר המונח על גבי הגחלים, שיש שם חשש חיתוי בין בתנור בין בכירה, וכן נראה שהוא הדין לקדרה שעל גבי כירה.

'בית שמאי אומרים: לא ימכור אדם חפצו לנכרי... אלא כדי שיגיע לביתו' — ושאמרו במשנה 'אלא כדי שיגיע למקום קרוב' — הכוונה כמו כאן, שהמקום שאליו הוא הולך, היינו ביתו, קרוב, שאפשר להוליכו לשם מבעוד יום. כן פרשו רש"י ושאר הראשונים במשנה. והרש"ש (לעיל) צדד לפרש שפשט המשנה מורה שלפי בית שמאי די אם יכול להגיע לתחילת העיר שאליו הוא בא, והיינו כדעת בית הלל שבברייתא, 'בית הסמוך לחומה'.

'... ובית הלל אומרים: כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה. רבי עקיבא אומר: כדי שיצא מפתח ביתו. אמר רבי יוסי בר' יהודה: הן הן דברי רבי עקיבא הן הן דברי בית הלל, לא בא רבי עקיבא אלא לפרש דברי ב"ה' — הרי"ד בתוספותיו מפרש, דלא כרש"י, שרבי עקיבא אינו חולק על תנא קמא אלא מפרש כוונתו, ש'סמוך לחומה' שהזכירו בית הלל היינו חומת ביתו שהוא יוצא משם ולא חומת העיר — שהרי שנינו בכולן בית הלל מתירין עם השמש. (לפירוש זה מוסברת קושית הגמרא להלן (יט)). 'הלא קצץ' בפשיטות — שהנחה פשוטה היא שלבית הלל מותר בקציצה שהיא כמכירה. וע"ש מהרש"א וקרני ראם שם).

דף יט

'נותנין מזונות לפני הכלב בחצר. נטלו ויצא — אין נזקקין לו. כיוצא בו נותנין מזונות לפני הנכרי בחצר. נטלו ויצא אין נזקקין לו. הא תו למה לי, היינו הך?...' — יש לשאול מדוע אינו מתרץ, מהו דתימא בכלב שאין כלפיו איסור אמירה כמו לגבי נכרי, לכך פשוט שאם נטלו מעצמו ויצא — אין נזקקין לו, אבל נכרי שישנו באיסור אמירה בשבת, הוה אמינא נזקקים לו אפילו הוציא מעצמו —

יש להוכיח מכך שלא תרצו כן, שיש איסור אמירה גם לבעלי חיים בשבת. אלא שנראה שזה דוקא בשבת עצמה, אבל לפני השבת, הגם שבנכרי נפסק להלכה שאסור אף באופן זה (או"ח רמז, א) — זה מפני שיש שליחות לעכו"ם לחומרא, מדרבנן, אבל לבעלי חיים אין שייך דין שליחות, הלכך מותר לומר להם מבעוד יום. (עפ"י שו"ת אור לציון לגר"צ אבא שאול שליט"א. ח"א כג.)

וראה בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד ס) שציידד לומר שבכלל איסור אמירה לנכרי, תפעול מכונה מבעוד יום שתעשה מלאכה בשבת. אלא שנראה שלא נקט טעם זה לעיקר — ע' לעיל יח).

'לא ישכיר אדם כליו לנכרי בערב שבת' — שלשה טעמים עיקריים נאמרו כאן: משום שנראה כנוטל שכר שבת (עפ"י רש"י ותוס'); — משום שבינת כלים, וכבית שמאי (כן פרשו ראשונים בדעת הרי"ף והרמב"ם; רי"ד וריא"ז ועוד. והקשו הראשונים אם כן מה טעם בד' וה' מותר. וע' בעה"מ ומלחמות. וראה ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' (סי' יב) בבאר שיטה זו); — משום שנראה שהנכרי עושה מלאכה בשליחות ישראל בשבת. (ע' רא"ש ורשב"א).

זבית הלל אומרים כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה — יש מפרשים הואיל ואין ידוע היכן מקבל האגרת גר (דהיינו בית הדואר, כבסמוך), הקלו חכמים בגזרתם לתלות לקולא, שהוא דר בבית הסמוך לחומה. (כן באר הריטב"א להלן. וכ"כ הב"ח (רמז) בדעת הרמב"ם — שבת ו, כ. ובבית-יוסף (שם) פרש דברי הרמב"ם שהבי-דואר נמצא בעירו של השולח, ויש לחוש שמא הוא גר בקצה העיר, וזהו 'בית הסמוך לחומה' — הבית המרוחק ביותר בעיר השולח).

הא דקביעי בי דואר במתא — 'דן אר' פירושו, כפי המשמעות שבימינו, נושא המכתבים. [ר"ף. 'לדון שהיה מהלך... ועבר בתוך הנהר ונפלו הכתבים לתוך המים'. מדרש תנחומא עקב יא]. ובית דואר היינו המקום בו מגיעים המכתבים לדואר, לפני חלוקתם ליעדיהם. יש משערים שהלשון נגזר מ'דור' — מעגל (כמו וחניתי כדור עליך. וע' גם במשנת כלים טז, ג), ולכך נקרא כן, על שם שמסבב ועובר ממקום למקום להעברת האגרות.

אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת. במה דברים אמורים לדבר הרשות אבל לדבר מצוה שפיר דמי' — יש מפרשים טעם האיסור משום יציאה חוץ לתחום. ולפי זה לא נאסר אלא מחוץ לתחום ובספינה שהיא שטה פחות מעשרה טפחים לקרקעית, ולא בספינה השטה למעלה מעשרה, שהוא מקום פטור. 'זמשום הכי נהגו העם להפליג בים הגדול'. (כן היא שיטת הר"ח; הראב"ד בתמים דעים' ע).

ואולם הר"ף דחה טעם זה, לפי שסתם ספינה משמע בין קטנה בין גדולה השטה במים עמוקים למעלה מעשרה. ועוד, אפילו יותר משלשה ימים יאסר. ועוד, מה טעם התירו לדבר מצוה הלא חכמים העמידו דבריהם במקום עשה.

ולכן פרש הר"ף טעם האיסור משום ביטול מצות עונג שבת הנגרם מטלטול הספינה, וכעבור שלשה ימים כבר הורגלו בדבר ושוב אין ביטול עונג. ולדבר מצוה התירו, משום שהעוסק ממצוה פטור ממצות עונג שבת. [וגם המאמר שבסמוך, 'אין צריך', פרש הר"ף משום ביטול מצות עונג על ידי הטירדה ופחד הלב].

והתוס' כתבו הטעם משום גזרת 'שט', שאסרו חכמים לשוט על המים בשבת, [שמא יעשה חבית של שייטים], ואף בתוך התחום.

ויש שנתנו טעמים אחרים לאסור — גזרה שמא יסייע ונמצא עושה מעשה חול בשבת, או מפני שנראה כמעביר את הספינה ארבע אמות בכרמלית. (מובא ברשב"א ועוד), או שמא יוליך הספינה בעצמו ד' אמות. (מובא בריטב"א).

(גם לדברי הר"ף והתוס', מותר להיכנס לספינה שלשה ימים קודם לשבת, אף באופן שיוצא מחוץ לתחום, כגון בספינה הגוששת למטה מעשרה. כן הוכיח בשו"ת מהרי"ק מה).

הרז"ה פרש הטעם (הן להפליגה בספינה הן לעריכת מצור), משום שמכניס עצמו למצב של חילול שבת לצורך פיקוח נפש, ונראה כמתנה לדחות את השבת, אבל שלשה ימים מקודם לכן, אינו נראה כדוחה את השבת. ולפי זה הוא הדין לכל היכנסות למצב של סכנה קודם השבת.

לפי טעם זה, יש אומרים, אין האיסור אמור אלא כשכל נוסעי הספינה (מלבד מנהיגיה) או רובם — ישראלים, אבל כשהרוב נכרים אין איסור בדבר, שהרי הנכרי עושה מלאכה עבור נכרים ולא עבור ישראל. (כן כתב הרא"ה בשם הרמב"ן (מובא ב'חדושי הר"ן' ובריטב"א) ליישב מנהג העולם להכנס לספינה ואפילו בשבת). ואולם יש מפרשים הטעם שנראה כמביא עצמו לידי חילול שבת, כי קרוב הדבר שיחלה ויצטרך לחלל את השבת. (כן מובא ב'חדושי הר"ן').

והרשב"ם (מובא בתוס' בעירובין מג. וברא"ש כאן) כתב על פי התוספתא, שהאיסור הזה אינו אלא לדעת בית שמאי, ומשום יציאה חוץ לתחום, וכשם שאסרו בית שמאי להתחיל במלאכות שיימשכו בשבת, כך אסרו להיכנס לספינה בערב שבת באופן שיצטרך לצאת חוץ לתחום בשבת, אבל לבית הלל מותר. וכן פסק הרשב"ם להלכה, שמותר להכנס לספינה ערב שבת להפליגה. (והתוס' והרא"ש ורוב הפוסקים חלקו על כך. כמו שכתב מהרי"ק — שורש מה, ובטשו"ע או"ח רמח. וע"ע יביע אומר ח"ה יו"ד כג; יחזה דעת ח"ו טז).

הגר"ב צ"א אבא שאול שליט"א פסק (אור לציון ח"ב טז,ה), שאמנם בספינה המונהגת רק על ידי נכרים מותר להיכנס להפליג בה שלשה ימים קודם השבת, ולדבר מצוה מותר אף בערב שבת, אבל ספינה המונהגת על ידי ישראל אסור בכל אופן — אם משום שיוכל להשיג בקלות ספינה המונהגת ע"י נכרים, אם משום שיש אומרים שאם יודע בודאי שיחללו את השבת אסור, אם משום שניתן עתה להעמיד הספינה בלב ים כל השבת, באופן שאין חשש פיקוח נפש, וכשאינן עושים כן הרי זה חילול שבת שלא לצורך. וכן כתב להחמיר בשו"ת יחזה דעת (ח"ו טז). ואולם באגרות משה (או"ח ח"א צב) כתב להקל ליחידים בהפליגה ג' ימים קודם לשבת, אך לא מיום רביעי ואילך, ואפילו לצורך מצוה.

מהגר"ז גולדברג שליט"א: בהיתר להפליג בספינה ג' ימים לפני שבת, דעת בעל המאור שמותר אם יצטרך לחלל שבת בהגיע השבת, כיון שאז יהיה פקוח נפש. ובספר ישועת ישראל (ח"מ סימן כ) כתב שאין היתר אלא אם יהיה פקוח נפש, אבל אם יהיה אנוס ולא פקוח נפש, כגון לבוא על אשה שתיאסר באמצע תשמיש, זה לא התיירו. וסברת החילוק, שפיקוח נפש היינו שמצות הצלת נפש מישראל מתיר לעבור עבירה, ולכן גם אם הוא גרם הפקוח-נפש מותר, כיון שכעת הוא פיקוח נפש ואין לו דרך היתר, משא"כ באנוס שאין כאן היתר אלא שאנוס רחמנא פטריה, ולכן כל שהכניס עצמו לאנוס אינו אנוס ואסור.

ולפי סברתו יש להבין כיצד יתכן שיעבור אדם על מה שאינו נוטל ארבע מינים, הרי אם לא קנה לפני החג ואין לו כעת אפשרות לקנות, אנוס הוא, וכן אם לא עשה סוכה, אנוס הוא בסוכות, שאין יכול לבנותה כעת. — ולפי סברת הישועות-ישראל מיושב, שכל שאין כאן פקוח נפש אין כאן היתר, ואינו נחשב אנוס מחמת שלא הכין קודם, ולכך עובר ב'עשה'.

אמנם לכאורה קשה מדעת המרדכי שהתיר ללבוש בגד שנקרעו ציציותיו בשבת, כי אנוס הוא, והלא באנוס לא קיים ההיתר שכתב בעל המאור? ונראה לומר שבמקום שהתורה ציוותה לקיים עשה ולא הכין, יוצא שהאנוס בא ממנו, שלא הכין המצוה, ואין זה מוגדר כאנוס לפי שאינו ברצון, משא"כ בציצית האנוס לא בא ממנו אלא הוא רק מכניס עצמו למצב שיתחייב במצוה ולכן אין מגדירו כרצון. ולפי זה יוצא שמי שיש לו טלית שאינה מצויצת, בזה לא נתיר לו ללבוש בשבת, שהרי כאן האנוס בא מחמת שלא צייץ טליתו, ורק בטלית שנקרעו הציציות בשבת, בזה התייר המרדכי.

(ע"ב) 'התם הוא דמעיקרא אוכל ולבסוף אוכל' — פרש בתורי"ד: לא שלדבש יש דין 'אכל', כי באמת דינו כמשקה, שהרי זה אחד משבעה משקים המכשירים לקבלת טומאה, אלא הכוונה היא שאין דרך העולם לשתות דבש אלא לאכלו על ידי טיבול, הלכך גם כשהוא בתוך החלה יכול לאוכלו ולא יבוא לסחטו, ולכן לא גזרו בו.

(יש להעיר שמלשון רש"י משמע שלא שייכת בו סחיטה מן הדין, כי אינו משקה אלא דינו כאוכלא דאיפרת, (= מאכל שנתפורר. ע' ביצה ג.). וכן כתב ב'חדושי הר"ן'. [ומכל מקום כל שלא ריסק אסור, שהרי הוא כמו דש, שמפרק האוכל מן הפסולת. עריטב"א. ובשפת אמת צידד שאף קודם ריסקו יהא מותר].
ואולי יש לומר שאעפ"י שיש לו דין משקה ומכשיר לקבל טומאה, יש בו גם כן תורת 'אוכל', ועל כן אין בו שינוי בשמו ובמהותו כשיוצא מן החלות.

וע' בר"ש סוף עוקצין שהקשה מדוע לא נקטו כאן 'מעיקרא משקה והשתא משקה'. ויש מי שכתב לתרץ עפ"י דקדוק לשון הרמב"ם (טומאת אוכלין א, ח), שנראה שלא יצא הדבש מתורת אוכל לתורת משקה אלא בצירוף שני תנאים, שירסק החלות וגם יזוב מן הכוורת. ולכך כאן שעדיין הדבש בתוך הכוורת, עדיין 'אוכל' הוא. (עפ"י חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב סד, ג.). ואולם נראה שאין בזה לישב דברי רש"י, כי מרש"י משמע שאין אפשרות של חיוב סחיטה כלל, אפילו אם יוציאו מהכוורת. וצריך לתרץ כדלעיל, שסובר שמכל מקום יש בו גם תורת אוכל. וצריך בירור בכל זה).

זר' אלעזר מאי טעמא לא אמר כר' יוסי בר חנינא — אמר לך, לאו איתמר עלה אמר רבא בר חנינא אמר רבי יוחנן: במחוסרין דיכה דכולי עלמא לא פליגי, כי פליגי במחוסרין שחיקה, והכי נמי כמחוסרין דיכה דמו' — פירוש, משנתנו המדברת בטעינת זיתים וענבים, הרי זה כפירות המחוסרים דיכה, והיה צריך לאסור אפילו לרבי ישמעאל — לכך העמיד רבי אלעזר (בן פדת) את משנתנו כרבי אלעזר (בן שמוע), ולא כרבי ישמעאל.

ובדעת רבי יוסי בר' חנינא שהשוה משנתנו לדברי רבי ישמעאל, נאמרו שני פירושים; הרז"ה כתב שהוא חולק על רבי יוחנן, ולדעתו אפילו במחוסרי דיכה נחלקו רבי ישמעאל ורבי עקיבא. וכיון שהלכה כר' יוסי בר' חנינא, יוצא אפוא שלהלכה מותר אפילו במחוסרי דיכה.

ואולם הר"ף, הגם שנקט דברי רבי יוסי ברבי חנינא, הביא דברי רבי יוחנן להלכה, לחלק בין מחוסרי דיכה למחוסרי שחיקה — ופרש הרמב"ן שדיכה שאמרו, אינה קיימת אלא בשום בוסר ומלילות וכדומה, שאין בהם משקה כנוס אלא רק לחלוחית הבלועה בגוף הפרי, אבל זיתים וענבים אין בהם אלא שתי פעולות — ריסקו וסחיטה, (ולא ריסקו דיכה וסחיטה — כבשום ובבוסר), הלכך רבי יוסי בר' חנינא השווה בין טעינת זיתים וענבים למחוסרי שחיקה, שהרי שניהם אינם מחוסרים אלא מלאכה אחת. ואילו רבי אלעזר סבר שאעפ"י שהתיר רבי ישמעאל בסחיטה שלאחר דיכה, לפי שהיא פעולה שלישית, לא יתיר בזיתים וענבים בסחיטה שלאחר ריסקו, שהיא פעולה שנייה. [ולכך הוה הוא לחלות דבש, שאין שם אלא ריסקו וזיבה, כזיתים וענבים].

ולפי פירוש זה, דברי רבי יוחנן מוסכמים על דעת הכל, שמחוסרי דיכה אסורים לכולי עלמא. (וכן כתב הרא"ש בקיצור).

דף כ

'אמר רב פפא: הלכך בעינן רוב עביו ובעינן רוב היקפו' — כבר ציין הגרעק"א שכענין זה אמר רב פפא בכמה מקומות, לחוש לצאת ידי כל הדעות. וראה ציונים נוספים במובא בסוטה מ. ובכל המקומות הללו נפסקה הלכה כדברי רב פפא.

זאע"פ שאין ראייה לדבר — זכר לדבר, את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר, היצלח